

ЛЕКЦІЯ LECTIO

NOMEN ADIECTIVUM. ПРИКМЕТНИК.

Особливості відмінювання та утворення ступенів порівняння

PRONOMEN. ЗАЙМЕННИК.

Особливості утворення та відмінювання займенників

План

1. Прикметник (**nomen adiectivum**).
2. Третя відміна прикметників.
3. Ступені порівняння (**gradus comparationis**).
4. Суплетивне утворення ступенів порівняння.
5. Займенник (**pronomem**).
6. Особові займенники (**pronomina personalia**).
7. Зворотний займенник.
8. Присвійні займенники.
9. Вказівні займенники.
10. Займенники **ille, ipse**.
11. Займенники **is, idem**.
12. Питальні та відносні займенники.
13. Заперечні займенники **nemo, nihil**.
14. Неозначені займенники (**pronomina indefinita**).
15. Співвідносні слова (**verba correlativa**).
16. Латинські терміни й афоризми.

§ 1. ПРИКМЕТНИК (NOMEN ADJECTIVUM). ПРИКМЕТНИКИ ПЕРШОЇ ГРУПИ

Прикметники латинської мови мають категорії роду, числа і відмінка.

Прикметники поділяються на дві групи:

I група – прикметники I - II відміни;

II група – прикметники III відміни.

У латинській мові прикметники групуються на **три** розряди за *кількістю родових закінчень у називному відмінку однини*:

I. Прикметники трьох родових закінчень:

albus, a, um - білий;

niger, gra, grum - чорний;

acer, acris, acre - гострий.

Відповідно, **alb-us** – *masculinum*, **alb-a** – *femininum*, **alb-um** – *neutrum*; **niger** – *masculinum*, **nigr-a** – *femininum*, **nigrum** – *neutrum*; **acer** – *masculinum*, **acr-is** – *femininum*, **acr-e** – *neutrum*.

II. Прикметники **двох родових закінчень** – прикметники, які у називному відмінку однини мають спільне закінчення для чоловічого та жіночого роду і окреме для середнього, напр.:

brevis, e – короткий; **levis, e** – легкий; **ut̃lis, e** – корисний.

Відповідно, **brevis, levis, ut̃lis** – *masculinum et femininum*; **breve, leve, ut̃le** – *neutrum*.

III. Прикметники **одного родового закінчення** – група прикметників, які у називному відмінку однини мають спільне закінчення для чоловічого, жіночого та середнього родів: **felix, ĩcis (adj.)** – щасливий; **sapiens, entis (adj.)** – мудрий;

Поділ прикметників на відміни

Прикметники латинської мови поділяються на три відміни:

culpa lata	груба провина
culpa levis	незначна провина
mala fides	несумлінність
bona fides	сумлінність
homo sapiens	розумна людина
alma mater	мати-годувальниця (університет)
testes muti	німі свідки; речові докази
falsa accusatio	фальшиве обвинувачення

Прикметники I – II відміни

До I - II відміни належать прикметники трьох родових закінчень:

-us, -a, -um; -er, -a, -um; -ur, -a, -um

magn**us, a, um** – великий;

pulch**er, cha, crum** – красивий;

miser**, ěra, ěrum** – нещасний;

satur**, ŭra, ŭrum** – ситий, повний.

Парадигма прикметників I групи

(тип із закінченнями **-us, -a, -um**)

	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
N. sing.	magn- us	magn- a	magn- um
G.	magn- i	magn- ae	magn- i
D.	magn- o	magn- ae	magn- o
Acc.	magn- um	magn- am	magn- um
Abl.	magn- o	magn- a	magn- o
V.	magn- e	magn- a	magn- um

N.pl.	magn- i	magn- ae	magn- a
G.	magn- ōrum	magn- ārum	magn- ōrum
D.	magn- is	magn- is	magn- is
Acc.	magn- os	magn- as	magn- a
Abl.	magn- is	magn- is	magn- is
V.	magn- i	magn- ae	magn- a

великий, гучний

Парадигма прикметників I групи

(тип із закінченнями **-er, -a, -um**)

	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
N. sing.	asper	aspĕr- a	aspĕr- um
G.	aspĕr- i	aspĕr- ae	aspĕr- i
D.	aspĕr- o	aspĕr- ae	aspĕr- o
Acc.	aspĕr- um	aspĕr- am	aspĕr- um
Abl.	aspĕr- o	aspĕr- a	aspĕr- o
V.	asper	aspĕr- a	aspĕr- um

N. pl.	aspĕr- i	aspĕr- ae	aspĕr- a
G.	asper- ōrum	aspĕr- ārum	aspĕr- ōrum
D.	aspĕr- is	aspĕr- is	aspĕr- is
Acc.	aspĕr- os	aspĕr- as	aspĕr- a
Abl.	aspĕr- is	aspĕr- is	aspĕr- is
V.	aspĕr- i	aspĕr- ae	aspĕr- a

§ 2. ADJECTIVA PRONOMINALIA ЗАЙМЕННИКОВІ ПРИКМЕТНИКИ

У латинській мові існує група слів, які поєднують риси прикметників та займенників; їх називають займенниковими прикметниками, або прикметниковими займенниками:

nullus, a, um – *ніякий, жоден*;
totus, a, um – *весь, цілий*;
unus, a, um – *один*;

alter, ĕra, ĕrum – *один із двох*;
solus, a, um – *тільки один, сам*;
ullus, a, um – *який-небудь*;
uter, utra, utrum – *котрий із двох*.

neuter, neutra, neutrum – *ніхто із двох; ні той, ні інший*;

Парадигма займенникових прикметників відрізняється від прикметникової формами **genetivus et dativus singularis**:

	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
N. sing.	sol-us	sol-a	sol-um
G.	sol-ius	sol-ius	sol-ius
D.	sol-i	sol-i	sol-i
Acc.	sol-um	sol-am	sol-um
Abl.	sol-o	sol-a	sol-o
V.	sol-e	sol-a	sol-um

N. pl.	sol-i	sol-ae	sol-a
G.	sol-ōrum	sol-ārum	sol-ōrum
D.	sol-is	sol-is	sol-is
Acc.	sol-os	sol-as	sol-a
Abl.	sol-is	sol-is	sol-is
V.	sol-i	sol-ae	sol-a

єдиний

§ 3. ТРЕТЯ ВІДМІНА ПРИКМЕТНИКІВ

Прикметники III відміни поділяються на три групи за кількістю родових закінчень у **nominativus singularis**.

§ 3.1. ПРИКМЕТНИКИ ТРЬОХ РОДОВИХ ЗАКІНЧЕНЬ

До прикметників трьох родових закінчень належать прикметники, які мають окремі закінчення для кожного роду (m **-er**, f **-is**, n **-e**):

acer, acris, acre – *гострий, а, е.*

(**acer** – masculinum, **acris** – femininum, **acre** – neutrum).

Кількість цих прикметників обмежена:

alacer – *веселий*

campester – *польовий*

celeber – *славний*

paluster – *болотяний*

pedester – *піший*

puter – *гнилий*

saluber – *здоровий*

silvester – *лісовий*

terrester – *страшний*

volucer – *крилатий*

§ 3.2. ПРИКМЕТНИКИ ДВОХ РОДОВИХ ЗАКІНЧЕНЬ

До прикметників двох родових закінчень належать прикметники, які у **nominativus singularis** мають спільне закінчення для **masculinum** et **femininum** **-is** та окреме для **neutrum** **-e**:

brevis, **breve** – *короткий*

omnis, **omne** – *весь*.

Для форм **masculinum** et **femininum** існує спільна флексія **-is**, а для **neutrum** – окрема **-e**:

brevis – **masculinum**,

brevis – **femininum**,

breve – **neutrum**.

§ 3.3. ПРИКМЕТНИКИ ОДНОГО РОДОВОГО ЗАКІНЧЕННЯ

До групи прикметників одного родового закінчення належать такі прикметники, які у **nominativus singularis** мають спільне закінчення для всіх трьох родів: **sapiens, -entis** (adj.) – *мудрий*; **simplex, -īcis** (adj.) – *простий*.

У **nominativus singularis** прикметники з основами на **-c, -qu, -g, -p, -b, -t, -d** закінчуються на **-s(x)**:

atrox, atrōc-is – *жорстокий*; **inops, inop-is** – *бідний*; **elegans, elegant-is** – *вишуканий*.

Прикметники з основами на **-r, -l** номінатив утворюють асигматично: **dispar, -āris** – *нерівний*; **vigil, īlis** – *неусипний*.

Основа, що закінчується на **-s**, переходить у **-r**: **pubes, ĕris** – *дорослий*.

§ 3.4. ПАРАДИГМИ ПРИКМЕТНИКІВ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ

Усі прикметники III відміни мають голосну основу і відмінюються за голосним типом іменників.

Прикметники трьох закінчень

<i>sing.</i>				<i>pl.</i>		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
N.	acer	acr-is	acr-e	acr-es	acr-es	acria
G.	acr-is	acr-is	acr-is	acr-ium	acr-ium	acr-ium
D.	acr-i	acr-i	acr-i	acr-ībus	acr-ībus	acr-ībus
Acc.	acr-em	acr-em	acr-e	acr-es	acr-es	acr-ia
Abl.	acr-i	acr-i	acr-i	acr-ībus	acr-ībus	acr-ībus
V.	acer	acr-is	acr-e	acr-es	acr-es	acr-ia

Прикметники двох закінчень

<i>sing.</i>			<i>pl.</i>	
	<i>m/f</i>	<i>n</i>	<i>m/f</i>	<i>n</i>
N.	brev- is	brev- e	brev- es	brev- ia
G.	brev- is	brev- is	brev- ium	brev- ium
D.	brev- i	brev- i	brev- ībus	brev- ībus
Acc.	brev- em	brev- e	brev- es	brev- ia
Abl.	brev- i	brev- i	brev- ībus	brev- ībus
V.	brev- is	brev- e	brev- es	brev- ia

§ 4. СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ *GRADUS COMPARATIONIS*

У латинській мові є вищий (**gradus comparatīvus**) і найвищий (**gradus superlatīvus**) ступені порівняння прикметників.

Gradus comparativus

Вищий ступінь утворюється шляхом приєднання суфікса **-ior** (для **masculinum et femininum**) та **-ius** (для **neutrum**) до основи прикметника, яка визначається за формою жіночого роду називного відмінка однини (у прикметників трьох та двох родових закінчень) та за *родовим відмінком однини* (у прикметників одного родового закінчення).

слово	основа	<i>gradus comparativus</i>
durus pulcher miser levis dives amans	dur- pulchr- miser- lev- divit- amant-	durior, durius pulchrior, pulchrius miserior, miserius levior, levius divitior, divitius amantior, amantius

Прикметники вищого ступеня відмінюються за приголосним типом іменників III відміни.

	<i>m/f</i>	<i>n</i>	<i>m/f</i>	<i>n</i>
N.	divitior	divitius	divitiōr-es	divitiōr-a
G.	divitiōr-is		divitiōr-um	
D.	divitiōr-i		divitior-ībus	
Acc.	divitiōr-em	divitius	divitior-es	divitior-a
Abl.	divitiō-re		divitior-ībus	
V.	divitior	divitius	divitiōr-es	divitiōr-a

Gradus superlativus

Більшість прикметників утворюють **gradus superlativus** за допомогою суфікса **-issim-**, який приєднується до основи прикметника, та родових закінчень **-us, -a, -um**. Латинські прикметники у найвищому ступені відмінюються за I – II відміною:

amans – **amantissimus**, а, um *улюблений* – *найулюбленіший*;

levis – **levissimus** *легкий* – *найлегший*;

fertilis – **fertilissimus** *родючий* – *найродючіший*.

Прикметники, основа яких закінчується на **-r**, у **gradus superlativus** мають суфікс **-rim-**

pulcher – **pulcherrimus** *красивий* – *найкрасивіший*;

celer – **celerrimus** *швидкий* – *найшвидший*;

uber – **uberrimus** *багатий* – *найбагатший*.

Шість прикметників на **-īlis** у **gradus superlativus** мають суфікс **-līm-**.

facīlis	– facillīm us	<i>легкий – найлегший</i>
difficīlis	– difficillīm us	<i>важкий – найважчий</i>
simīlis	– simillīm us	<i>подібний – подібніший</i>
dissimīlis	– dissimillīm us	<i>неподібний – неподібніший</i>
gracīlis	– gracillīm us	<i>красивий – найкрасивіший</i>
humīlis	– humillīm us	<i>низький – найнижчий</i>

§ 6. СУПЛЕТИВНЕ УТВОРЕННЯ СТУПЕНІВ ПОРІВНЯННЯ

У латинській мові вищий та найвищий ступені порівняння суплетивно утворюють такі прикметники:

<i>gradus positivus</i>	<i>gradus comparativus</i>	<i>gradus superlativus</i>
bonus – хороший	melior, ius	optimus, a, um
malus – поганий	peior, ius	pessimus, a, um
magnus – великий	maior, ius	maximus, a, um
parvus – малий	minor, us	minimus, a, um
multum, multi – численні	plus, plures	plurimum, plurimi, ae, a
nequam – нікудишній	nequior, ius	nequissimus, a, um
frugi – розумний	frugalior, ius	frugalissimus, a, um
senex – старий	senior, ius	–
iuvenis – молодий	iunior, ius	–

§ 7. ЗАЙМЕННИК *PRONOMEN*

У латинській мові займенники поділяються на такі розряди:

- **особові** (personalia);
- **зворотній** (reflexivum);
- **присвійні** (possessiva);
- **вказівні** (demonstrativa);
- **відносні** (relativa);
- **питальні** (interrogativa);
- **неозначені** (inderfinita);
- **співвідносні** (correlativa);
- **займенникові прикметники** (adjectiva pronominalia).

Відмінювання займенників у латинській мові має низку особливостей внаслідок збереження ними архаїчних форм. Вони не виробили власного типу відмінювання; у більшості випадків займенники отримують флексії іменної парадигми I – III відміни, часто трапляються паралельні форми.

§ 8. ОСОБОВІ ЗАЙМЕННИКИ *PRONOMINA PERSONALIA*

Особові займенники не мають категорії роду (як і в грецькій, українській, німецькій та інших мовах). Відмінкові форми 1-ї особи однини утворюються суплетивно (це явище є характерним для всіх індоєвропейських мов).

ego – я,
tu – ти

nos – ми,
vos – ви

N.	ego	tu
G.	mei	tui
D.	mihi	tibi
Acc.	me	te
Abl.	me	te

N.	nos	vos
G.	nostri, nostrum	vestri, vestrum
D.	nobis	vobis
Acc.	nos	vos
Abl.	nobis	vobis

§ 9. ЗВОРОТНИЙ ЗАЙМЕННИК *PRONOMEN REFLEXIVUM*

Зворотний займенник ***sui*** вживається для 3-ї особи однини та множини (для вираження рефлексивності 1-ї та 2-ї осіб вживають особові займенники у непрямих відмінках). Зворотний займенник має лише форми непрямих відмінків, йому не властиві категорії роду та числа.

N.	—
G.	sui
D.	sibi
Acc.	se (sese)
Abl.	se

§ 10. ПРИСВІЙНІ ЗАЙМЕННИКИ *PRONOMINA POSSESSIVA*

До присвійних займенників належать:

meus, a, um – *мій*

noster, stra, strum – *наш*

suus, a, um – *свій*

tuus, a, um – *твій*

vester, stra, strum – *ваш*

Ці займенники відмінюються за зразком прикметників трьох закінчень I–II відміни; вони утворені від основ особових займенників, вживаються в ролі означення.

Присвійні займенники чітко відповідають особі й числу підмета:

amo patrem meum – *я люблю свого батька*

amas patrem tuum – *ти любиш свого батька*

amat patrem suum – *він любить свого батька*

§ 11. ВКАЗІВНІ ЗАЙМЕННИКИ

ЗАЙМЕННИКИ HIC, ISTE

hic, haec, hoc – *цей*, вказівний займенник, що стосується сфери 1-ї особи: **hoc oppidum** – *це місто (де я перебуваю)*, **hoc libellum** – *ця книжка (яку я тримаю)*.

iste, ista, istud – *цей, той*, вказівний займенник, що стосується сфери 2-ї особи: **istud oppidum** – *те місто (де ти перебуваєш)*, **istud libellum** – *та книжка (яку ти тримаєш)*.

ille, illa, illud – *той*, вказівний займенник, що стосується сфери 3-ї особи: **illud oppidum** – *те місто (де він знаходиться)*, **illud libellum** – *та книжка (що він тримає)*.

is, ea, id – *цей, той, він* – за значенням наближаються до **ille**;

idem, eadem, idem – *той самий*.

Займенник hic, haec,

hoc

N.	hic	haec	hoc	hi	hae	haec
G.	hujus			horum	harum	horum
D.	huic			his		
Acc.	hunc	hanc	hoc	hos	has	haec
Abl.	hoc	hac	hoc	his		

Займенник *iste* вказує на сферу 2-ї особи. Походження його достеменно не з'ясоване (можливо, *is-te*).

Парадигма займенника iste

N.	iste	ista	istud	isti	istae	ista
G.	istīus			istorum	istarum	istorum
D.	isti			istis		
Acc.	istum	istam	istud	istos	istas	ista
Abl.	isto	ista	isto	istis		

§ 12. ПИТАЛЬНІ ЗАЙМЕННИКИ *PRONOMINA INTERROGATIVA*

У латинській мові є такі питальні займенники: **quis, quid** – *хто, що*; **qui, quae, quod** – *котрий, який*; **uter, utra, utrum** – *хто (що) з двох*.

Парадигма займенника quis, quid

N.	quis	quid
G.	cujus	cujus
D.	cui	cui
Acc.	quem	quid
Abl.	quo	quo

Займенник **qui** (**quae, quod**) співвідноситься з
прикметниками:

Qui est rei publicae status? – *Який стан республіки?*

Qui primus? – *Хто (котрий) перший?*

Іноді займенник **quis** перекладається як *який*, проте він має не ад'єктивне значення (як це видається на перший погляд), а номінативну семантику.

Порівняймо: **Quis urbs est?** – *Що це за це місто?* (мається на увазі його назва); **Quae urbs est?** – *Яке це місто?* (мається на увазі його характеристика).

Парадигма займенника qui, quae, quod

	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
N.	qui	quae	quod	qui	quae	quae
G.	cujus			quorum	quarum	quorum
D.	cui			quibus		
Acc.	quem	quam	quod	quos	quas	quae
Abl.	quo	qua	quo	quibus		

§ 13. ВІДНОСНІ ЗАЙМЕННИКИ *PRONOMINA RELATIVA*

Відносні займенники **qui, quae, quod** – *який, яка, яке* мають праіндоєвропейські основи, вживаються в значенні іменника і прикметника.

Partes tres, quarum unam incolunt Belgae – (*Caes. B. G.1.1.1*) – *Три частини, одну з яких населяють Бельги.*

Парадигма відносних займенників

Відносні займенники відмінюються так само, як питальний займенник **qui, quae, quod**.

§ 14. ЗАПЕРЕЧНІ ЗАЙМЕННИКИ NEMO, NIHIL

Заперечний займенник **nemo** – *ніхто* утворюється шляхом зрощення: **ne + homo > nehemo > nemo**. Він відмінюється лише в однині за зразком іменника **homo**:

N.	nemo
G.	nemīnis (nullius)
D.	nemīni (nulli)
Acc.	nemīnem
Abl.	nemīne (nullo)

Займенник **nihil** (nil) – *ніщо* – невідмінюваний, у непрямих відмінках з аналогічним значенням вживається словосполучення **nulla res**.

Займенник **nihil** утворений також шляхом зрощення: **ne + hilum**.

N.	nihil (nil)
G.	nullius rei
D.	nulli rei
Acc.	nihil (nil)
Abl.	nulla re (nihilo)

§ 15. НЕОЗНАЧЕНІ ЗАЙМЕННИКИ *PRONOMINA INDEFINITA*

Неозначені займенники утворюються від питальних за допомогою префіксів, постфіксів та шляхом зрощення:

1. **quis/qui, quae/qua, quid/quod** – *хто-небудь, який-небудь, хтось*: **si quid accidat** – *якщо щось станеться*;
2. **aliquis/aliqui, aliqua, aliquid/aliquod** – *хто-небудь, який-небудь*: **aliquis ex vobis** – *хто-небудь із вас*, **aliqui ex nostris** – *хто-небудь із наших*, **sine aliquo timore** – *без будь-якого страху*;
3. **quisquam (m, f), quicquam/quidquam (n)** – *хто-небудь взагалі*: **vix quisquam hoc credat** – *ледве чи хто-небудь в це повірить*;
4. **quidam, quaedam, quiddam/quoddam** – *хтось, якийсь, деякий, дехто*: **quidam ex militibus** – *один (хтось) із солдатів*, **Vibulenus quidam** – *якийсь Вібулен*.

Особливості відмінювання неозначених займенників, складених з qui/quis

При відмінюванні неозначених займенників змін зазнає лише займенникова частина **quis/qui**, всі ж афіксальні елементи залишаються без змін.

N.	quisquam
G.	cujusquam
D.	cuiquam
Асс.	quemquam
Abl.	quoquam

§ 16. СПІВВІДНОСНІ СЛОВА *VERBA CORRELATIVA*

Співвідносними називають групи слів, які перебувають між собою у певному відношенні за змістом та формою. Одне з них містить питання, а решта – відповіді. У ролі співвідносних можуть виступати відносні, неозначені та вказівні займенники та займенникові прислівники. Вони співвідносяться з іменниками, прикметниками, числівниками, прислівниками.

§ 16.1. СПІВВІДНОСНІ ЗАЙМЕННИКИ *PRONOMINA CORRELATIVA*

<i>питальні</i>	<i>неозначені</i>	<i>вказівні</i>	<i>відносні конкретні</i>	<i>відносні загальні</i>
quis? qui? <i>хто?</i>	aliquis, quis quisquam, quispiam, quidam quisque, quilibet, quivis — <i>хто-небудь</i> nemo — <i>ніхто</i> nihil — <i>ніщо</i>	hic, iste, ille is, idem	qui — <i>який, хто</i>	quicunque, quisquis — <i>хто б не</i>
uter? <i>хто з двох?</i>	utervis, uterlibet — <i>хто-небудь із двох</i>	alter — <i>один</i> uterque — <i>обидва</i>	uter — <i>хто із двох</i>	uter — <i>хто б не із двох</i>

<i>питальні</i>	<i>неозначені</i>	<i>вказівні</i>	<i>відносні конкретні</i>	<i>відносні загальні</i>
quantus? <i>який великий?</i>	aliquantus <i>якої-небудь величини</i>	tantus <i>настільки великий, такий</i>	quantus <i>такий великий</i>	quantuscunque <i>– який великий би не</i>
qualis? <i>який? якої якості?</i>		talis – <i>такий, такої якості</i>	qualis – <i>який</i>	qualiscunque – <i>який би не</i>
quot? <i>скільки? як багато?</i>	aliquot <i>–декілька</i>	tot – <i>стільки багато, totidem – стільки ж</i>	quot – <i>стільки багато, стільки</i>	quotquot, quotcunque – <i>як би багато не, скільки б не</i>

Латинські терміни й афоризми

Errare humanum est, sed in errore perseverare stultum est – *Людині властиво помилятися, але наполягати на помилці нерозумно.*

Errando discimus – *Вчимося помиляючись.*

Ego tibi, tu mihi – *Я – тобі, ти – мені.*

Est modus in rebus – *Є міра в речах.*

Exceptio confirmat regulum – *Виняток підтверджує правило.*

Exercitatio artem parat – *Тренування породжують майстерність.*

Etiam post malam segetem serendum est – *Навіть після поганого врожаю потрібно сіяти.*

Error in eligendo – *помилка у виборі.*

Exemplum docet – *Приклад вчить.*

Ex tempore – *Тимчасово; зараз; через збіг часу; для даного випадку.*

Experto crede – *Вір досвідченому.*

Facile dictum, difficile factu – *Легко говорити, важко робити.*

Factum notorium – *Загальновідомий факт.*

Feci, quod potui, faciant meliora potentes –
Я зробив, що міг, нехай інші зроблять краще.

Fer patienter onus, fac sapienter opus – *Знось терпляче труднощі, роби розумно справу.*